

Eesti egiptoloogi uus raamat

Sergei Stadnikov. Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile. *Bibliotheca Antiqua*, TLÜ Kirjastus, 2014, 108 lk.

Elmisel aastal ilmus Tallinna Ülikooli Kirjastuse sarjas *Bibliotheca Antiqua* raamat „Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile“,¹ mis kahtlemata kuulub vanaaja kirjanduse klassikalisse pärandisse. Nimetatud teose puhul on tegemist põneva raamatuga, mille tõlkijaks ja koostajaks on Eesti egiptoloog ja Tartu Ülikooli orientalistikateadur Sergei Stadnikov, kes on varemgi avaldanud kommenteeritud tõlkeid vanaegiptuse keelest,² raamatuid ja hulgaliselt teadusartikleid Vana-Egiptusest.³

Märkimisväärne on sel puhul, et teos ise pärineb vaarao Amenemhet I (valitses 1911–1962 e. Kr.)⁴ ajastust ja oli koostatud Amenemhet I enda käsul. 12. dünastia rajaja Amenemhet I ja tema poeg Senusert I⁵ (valitses

1971–1926 e. Kr.) on tuntud suurkujud Egiptuse ajaloos. Siinkirjutaja andmetel on nende ajastut uurinud erinevatest aspektidest juba mitmed egiptoloogide põlvkonnad Saksamaal, Inglismaal, Prantsusmaal, USA-s, Venemaal jne.,⁶ kuid eestikeelses teaduskirjanduses pole nendele valitsejatele seni peaaegu tähelepanu pööratud, v. a. mõned üksikud S. Stadnikovi uurimused.⁷ „Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile“ avaldamisega eesti keeles täitubki oluline lünk Eesti Vana Lähis-Ida uuringute valdkonnas.

See väga tähtis didaktiline tekst peegeldab hästi Vana-Egiptuse riigi ideoloogilisi suunitusi III ja II eelkristlike aastatuhandete vahetusel ning aitab kaasa Vana-Egiptuse kuningavõimu loomuse mõistmisele.⁸ Olles ebaseaduslikult haaranud võimu pärast vaarao Mentuhotep IV (u. 1998–1991 e. Kr.) troonilt kukutamist, vajas Amenemhet I kui usurpaator oma võimu legitimeerimist ja trooni kindlustamist, eriti arvestades asjaolu, et pärast Amenemhet I (ca 1991. a. e. Kr.) võimuletulekut ei toetanud teda kaugeltki kõik Egiptuse asehaldurid. Kuid uus vaarao suutis edukalt oma võimu ja positsioone tugevdada ning tema rajatud 12. dünastia jäi pikemaks ajaks püsima.⁹ Sergei Stadnikovil õnnestus väga tabavalt kirjelda-

¹ Samas sarjas avaldas Sergei Stadnikov pea neli aastat tagasi „Ptahhotepi elutarkuse“ kommenteeritud tõlke – S. Stadnikov. Ptahhotepi elutarkus. Kommenteeritud tõlge. – *Bibliotheca Antiqua*. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2011.

² Vt. nt. „Muinasaja kirjanduse antoloogia“, koostanud A. Annus, tõlkinud A. Annus, M. Heltzer, K. Kasemaa, U. Masing, J. Puhvel, V. Sazonov, S. Stadnikov, S.-E. Soosaar, R. Veede. Varrak, Tallinn, 2005; S. Stadnikov. Sinuhe jutustus. Kommenteeritud tõlge vanaegiptuse keelest. Kodutrükk. Tallinn, 1996.

³ Vt. valikuliselt nt. S. Stadnikov. Muinas-Egiptuse ahvatlus. – *Tuna* 2011, nr. 4, lk. 2–5; S. Stadnikov. Kõiksuse valitsemise tahe Vana-Egiptuse kuningate ameti- ja aunimetustes. – *Akadeemia* 2010, nr. 10, lk. 1842–1862; S. Stadnikov, Vana-Egiptuse Kultuurilugu: valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Kodutrükk, Tallinn, 1998; S. Stadnikov, Himmelsrichtungen und Bogenvölker als Herrschaftsbereiche des ägyptischen Königs in den Pyramidentexten. – *Proceedings of the Seventh International Congress of Egyptologists*. Cambridge, 3–9 September 1995, (toim.) C. J. Eyre, Uitgeverij Peeters, Leuven, 1998, lk. 1095–1102; S. Stadnikov. Gottkönig und Fremdländer. Universalistische Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in Ägypten nach offiziellen Texten. – *MARG* 9, (toim.) M. L. Dietrich, Ugarit-Verlag, Münster, 1994, lk. 291–310.

⁴ Nimi tähendab tõlkes „(jumal) Amon on eesotsas“. Vt. lähemalt: S. Stadnikov. Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile, lk. 14.

⁵ Senusert I ehk Sesostris I.

⁶ Vt. valikuliselt nt. R. Anthes. The Legal Aspect of the Instruction of Amenemhet. – *Journal of Near Eastern Studies* 1957, nr. 16, lk. 176–191; E. Blumenthal. Die Lehre des Königs Amenemhet (Teil II). – *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde* 112, 1985, 104–115; G. Burkard. „Der König ist tot“: Die Lehre des Amenemhet I. – (toim.) M. Hose. Grosse Texte alter Kulturen. Literarische Reise von Giseh nach Rom. Darmstadt, 2004, lk. 10–25.

⁷ Vt. S. Stadnikov. Amenemhet I. õpetus oma pojale Senusertile.

⁸ Vana-Egiptuse kuningavõimu ideoloogia kohta vt. nt. E. Blumenthal. Die Göttlichkeit des Pharao. Die Sakralität von Herrschaft und Herrschaftslegitimierung im alten Ägypten – (toim.) F. R. Erkens. Die Sakralität von Herrschaft: Herrschaftslegitimierung im Wechsel der Zeiten und Räume. Berlin, 2002.

⁹ S. Stadnikov. Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile, lk. 14.

da Amenemhet I isikut ning lahti seletada tema geopoliitilisi ja ideoloogilisi eesmärke. S. Stadnikovil sõnul „Amenemhet I isik ja tema vastvalminud pealinn moodustasid ülemaalse valitsemiskeskuse. Residents asus täpselt Ülem- ja Alam-Egiptuse ühenduskohas, „Mõlema Maa“ geopoliitilises, religioosses ning majanduslikus tasakaalupunktis. Kuid hoolimata kõigest kindlustas eelmise dünastia valdajate võimukants Teeba oma staatuse Egiptuse teise pealinnana. Seda paljuski tänu tema kujunemisele uue üleriikliku jumaluse Amon-Ra kultuse keskuses. Usurpaatorist kuninga Amenemhet I võimuletuleku ideoloogilisi tagamaid (korra taastamine ja vägivalda lõpetamine) kirjeldatakse propagandistlikus võtmes 12. dünastia algul *ex eventu* kirja pandud „Neferti¹⁰ ettekuulutuses“, mis erinevalt ametlikest maagilis-apoloogeetilisest kuningaraidkirjadest ja kujutistest edastas juba kasvõi kirjamaterjali (papüüsus) tulenevalt ümbritsevat elu ning sündmusi mõnevõrra adekvaatsemalt.“¹¹

Nii 2011. aastal Sergei Stadnikovi avaldatud „Ptahhotepi elutarkus“ kui ka 2014. aastal ilmunud „Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile“ kuuluvad maailmakirjanduse arhailisemasse pärandisse. Nende mõlema klassikalise Vana-Egiptuse teose mõju Vana Lähis-Ida kultuurile, sh. eriti just kirjandusele ei tohiks kuidagi alahinnata. Need teosed on tugevasti mõjutanud Vana Lähis-Ida ja antiikajastu kirjandust, jättes oma selge jälje inimkonna ajalukku. Nagu Sergei Stadnikov väga õigesti oma raamatu sissejuhatavas osas „Vana-Egiptuse jumalkuninga institutsiooni olemusest“ märgib: „„Ptahhotepi elutarkuse“ ja „Sinuhe jutustuse“ kõrval oli „Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile“ kõige sagedamini kopeeritav kirjandusteos, osutades ühemõtteliselt viimase populaarsusele, teost loeti veel 4. sajandil e. Kr. – seega mäletas antud teksti kohalik elitaarne haritlaskond veel u 1600 aastat pärast selle kirjapanekut!“¹²

Sellised Vana-Egiptuse kirjanduslikud võtmeteosed nagu „Sinuhe jutustus“, „Ptahhotepi elutarkus“ ja „Amenemhet I õpetus oma po-

jale Senusertile“ on oma kultuurilise olulisuse poolest võrreldavad vaid Vana-Mesopotaamia (sumeri ja akadi) teedrajavate kirjanduslike teostega, nagu näiteks akadikeelne „Gilgameši eepos“¹³, mis oli kirja pandud II eelkristlikul aastatuhandel Babüloonia, või Babüloonia loomiseepos „Enūma Eliš“¹⁴, mis pärineb küll mõnevõrra hilisemast perioodist kui „Gilgameši eepos“.

Mis puutub aga käesolevasse tõlkeraamatusse („Amenemhet I õpetus“!), siis tahaks esile tõsta, et tõlge on hästi õnnestunud. Raamat ise on ka tervikuna kirjutatud väga heas ja ladusas keeles. Kiitmist väärt on asjaolu, et ühtegi faktiviga pole siinkirjutaja leidnud. Tegemist on igati põhjaliku, korraliku ning solidse uurimistööga, mis nõudis tõlkijalt ja uurijalt nii laialdasi teadmisi kultuurist ja antiiktsivilisatsioonidest kui ka üpris põhjalikku süvenemist egiptoloogia erinevatesse valdkondadesse, nii Vana-Egiptuse kirjandus-, aja-, kultuuri- kui ka religioonilukku, ning pidama silmas erinevaid filoloogilisi aspekte.

Rääkides raamatu ülesehitusest, tuleb esile tõsta selle loogilisust ja head struktureeritust. Tänu sellele on raamatus esitatud kogu rohke infomatsioon hästi hoomatav.

Raamat koosneb kolmest peatükist. Esimene ehk sissejuhatav osa on ülevaade Vana-Egiptuse vaaraode institutsioonist ning vaarao Amenemhet I õpetusest (lk. 5–36). Sellele järgneb raamatu keskne osa, nimetagem seda tuumikuks – Amenemhet I õpetuse tõlge vanaegiptuse keelest eesti keelde (lk. 37–44). Õpetus ise pole eriti pikk – on säilinud tunduvalt pikemaid ja mahukamaid vanaegiptusekeelseid tekste (kas või ülalmainitud „Sinuhe jutustus“), kuid siinmainitud õpetuse tõlge on tehtud hästi. Tõlkimisele on lähenetud professionaalselt, tööd on tehtud filoloogiliselt korrektselt, isegi filigraanselt. Mis puudutab stiili, siis on samuti kõik väga ladus ja korrektne ning tekst pole kohmakas, tänu millele on see ka hästi loetav. Amenemhet I õpetuse eesti-keelsele tõlkele sekundeerib viimane 46-leheküljeline peatükk pealkirjaga „Märkused

¹⁰ Tekst, mis oli väidetavalt koostatud vana riigi ajal, kuid tegelikkuses oli kirjutatud 12. dünastia ajal, mille eesmärk oli tugevdada vaarao Amenemhet I prestiiži ja legitimeerida tema valitsemist.

¹¹ Sealsamas lk. 14–16.

¹² Sealsamas, lk. 25.

¹³ Gilgameši eepos. Akkadi keelest tõlkinud ja seletused kirjutatud A. Annus. – Bibliotheca Antiqua, Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2010.

¹⁴ Vt. nt. Th. R. Kämmerer, K. A. Metzler. Das babylonische Welterschöpfungsepos Enūma Eliš. – AOAT 375, Ugarit-Verlag, Münster, 2012.

ja kommentaarid tõlketekstide juurde“ (lk. 45–91), mis on koostatud põhjalikult ja väga detailselt ning kus seletatakse lahti kõik tõlkes esinevad mõisted, nimed, kohad, faktid, mis lugejale võivad küsimusi tekitada. Meeldiv on tõdeda, et S. Stadnikovi põhjalikud teaduslikud kommentaarid tõlkele on selged ja läbi mõeldud. Stadnikovi esitatud teaduslik argumentatsioon antud peatükis on soliidne ja argumendipõhine. Näiteks kommentaar, mis käib epiteedi „Kõige isand“ (lk. 39) kohta, on „Märkuste ja kommentaaride“ peatükis (lk. 55–63) lahti seletatud lausa kaheksal leheküljel, kus Stadnikov analüüsib selle olulise kuningliku epiteedi tekkelugu, tagamaid, tuues isegi võrdlusmaterjalina näiteid muistsest Mesopotaamiast, kus on valitsejatel kasutusel olnud analoogseid epiteete.¹⁵

Raamatul on põhjalik bibliograafia (lk. 93–103). Positiivne on ka see, et raamatul on register (lk. 105–108), mis aitab kohe leida vajalike mõisteid ning raamatus esinevaid koha- ja isikunimesid (jumalused, isikud jne.).

Kuid ei saa minna mööda ka mõningatest kriitilistest tähelepanekutest ja soovistest. Vaatamata sellele, et raamatu autoril õnnestus hästi ja päris põhjalikult seletada lahti tohutu hulk keerulisi mõisteid, ajaloosündmusi jne., on mõned üksikud mõisted jäänud siiski unarusse ning vajaksid lahthuseletamist ka laiemale lugejaskonnale, nagu näiteks raamatu sissejuhatavas osas esinev mõiste *Fürstenspiegel* (lk. 18). Seoses *Fürstenspiegel*'iga kirjutab Sergei Stadnikov: „Vägagi tähendusrikas tõsiasi, kuna tegemist on omapärase apoloogeetilist laadi kvaasipoliitilise testamendiga, mida võib teataval määral võrrelda keskaegse „Fürstenspiegel“ itega.“¹⁶ S. Stadnikov mainib siin saksa keelset mõistet *Fürstenspiegel*, mis on ladina keeles tuntud kui *specula principum*. Selles mõttes on Amenemhet I õpetus üks esimesi meieni jõudnud seesuguseid *specula principum*'e. Neid n.-ö. *Fürstenspiegel*'eid kirjutati kesk- ja uusajal päris mitmeid, nagu näiteks Grégoire de Tours'i „Historia Francorum“ või Niccolo Machiavelli „Il principe“ või Erasmus Rotterdami 1516. aastal kirjutatud „Institutio principis Christiani“. Siinkirjutaja rõhutab, et mõiste *Fürstenspiegel* võiks lahti seletada

kommentaari peatükis, sest kõik lugejad ei pruugi selle tähendust teada.

Kuigi niivõrd soliidset raamatul on väga põhjalikud kommentaarid, tunneb käesoleva arvustuse autor mõningat puudust analüüsivast ja kokkuvõtvast peatükist, see oleks kindlasti lisanud uurimusele veelgi soliidust. Paraku pole autori enda analüüsi järeldusi selgesõnaliselt välja toodud. Millest võib antud raamatu puhul veel puudust tunda, on see, et raamat ei sisalda Vana-Egiptuse sündmusi tutvustavat kronoloogiat. Kindlasti aitaks Vana-Egiptuse tsivilisatsiooni ja kultuuriloo paremale mõistmisele kaasa see, kui raamatusse oleks lisatud lühike Egiptuse ajalooperioodi tutvustav kronoloogia, kus oleksid ära toodud Egiptuse n.-ö. olulisemad ajaloo verstapostid ja võtmesündmused.

Samas, mõningad ülaltoodud väiksemad puudujäägid ei kahanda kuidagi antud töö suurt väärtust. Igal juhul tegemist on väga tõsise teadusliku uurimistööga ja kaugeltki mitte pelgalt kommenteeritud tõlkega vanaegiptuse keelest eesti keelde.

Siinkirjutaja on täiesti veendunud, et käesolev raamat saab käsiraamatuks mitme valdkonna uurijatele – nii muistse Lähis-Ida uurijatele (egüptoloogid, assürioloogid), kulturooloogidele, vanaaja ajaloolastele kui ka kirjandusteadlastele.

Vladimir Sazonov

Vladimir Sazonov

(1979), *PhD* (ajalugu), orientalistika vanemteadur, Tartu Ülikool, orientalistika keskus, Tartu Ülikool, Jakobi 2-119, vladimir.sazonov@ut.ee

¹⁵ Vana-Egiptuse kuninglik universalistlik epiteet „kõige isand“ sarnaneb akkadikeelsele kuninglikule tiitlile *bēl gimri* – „kõiksuse isand“. Vt. lähemalt: V. Sazonov. Die Königstitel und -epitheta in Assyrien, im Hethiterreich und in Nordsyrien (Ugarit, Emar, Karkemiš) in der mittellassyrischen Zeit: Strukturelle Gemeinsamkeiten, Unterschiede und gegenseitige Beeinflussung. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2010, lk. 106.

¹⁶ S. Stadnikov. Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile, lk. 8.